

RENATA BEDNARZ-GRZYBEK

ORCID 0000-0002-5033-9163

MAŁGORZATA ZIÓŁKOWSKA

ORCID 0000-0003-1938-8693

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

LEKARZ, REDAKTOR, SPOŁECZNIK: ZYGMUNT WĄSOWICZ I JEGO WKŁAD W POPULARYZACJĘ LECZENIA UZDROWISKOWEGO

ABSTRACT. Bednarz-Grzybek Renata, Ziółkowska Małgorzata, *Lekarz, redaktor, społecznik: Zygmunt Wąsowicz i jego wkład w popularyzację leczenia uzdrowiskowego* [Doctor, Editor, Social Activist: Zygmunt Wąsowicz and his Contribution to the Promotion of Spa Treatment] Studia Edukacyjne no. 74, 2024, Poznań 2024, pp. 81-93. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 12.12.2024. Accepted: 30.12.2024. DOI: 10.14746/se.2024.74.5

Hydrotherapy was immensely popular in 19th century Europe; new spas and hydrotherapy facilities were established and balneology and a unique spa culture developed. Journalistic texts, both specialist medical and balneological journals, played a huge role in shaping and popularizing modern spa treatment. The article showcases the contribution of the physician Zygmunt Wąsowicz to the promotion of Poland's spas and public health education. The text explores Wąsowicz's contribution to Polish balneology as the creator, editor, and promoter of spa treatment.

The article combines such pedagogical issues as health education with tasks of raising social awareness about and the promotion of Polish spas. Wąsowicz paid particular attention to the dominant therapeutic and educational function of a health resort and showed the directions of development of this branch of the economy, focusing on the operation of the health resort in Krynica.

The article applies the methodologies of historical, pedagogical and press studies.

Key words: Zygmunt Wąsowicz, health education, spa treatment, Krynica

Wstęp

Rzeczony ruch uzdrowiskowy na ziemiach polskich rozpoczął się na początku XIX wieku, szczególnie w kontekście wyjazdów leczniczych podejmowanych na podstawie wskazań medycznych. W tym okresie, wraz z rozwojem nauk o zdrowiu oraz badań nad leczeniem klimatycznym i balneologicznym,

leczenie uzdrowiskowe zyskało uznanie wśród lekarzy specjalistów, farmaceutów i kuracjuszy. Postęp naukowy przyniósł lepsze zrozumienie wpływu klimatu, diety, aktywności fizycznej oraz higieny na zdrowie, a także udokumentował lecznicze właściwości wód mineralnych. Jednocześnie, istotne było przekazanie tej wiedzy szerszemu gronu odbiorców, popularyzacja nowoczesnych metod terapii oraz przełamanie przesądów i uprzedzeń wobec zabiegów wodnych.

W XIX wieku wielu lekarzy angażowało się w badania nad hydroterapią i wodolecznictwem, a także prowadziło własne uzdrowiska i lecznice. Druga połowa stulecia przyniosła intensyfikację badań nad leczniczym działaniem wody (Migała, Skolik, 2017, s. 90; Bednarz-Grzybek, 2018). Jak zauważył Jarosław Kita, prasa „do lat dwudziestych XX stulecia była jedynym środkiem masowego przekazu informacji” (Kita, 2019, s. 49; Myśliński, 1974, s. 8), umożliwiała popularyzację najnowszych osiągnięć medycyny w szerokich kręgach społecznych. Rozwój prasy zbiegł się z usprawnieniem komunikacji, zwłaszcza kolejowej, oraz ze spadkiem analfabetyzmu, co poszerzyło grono czytelników zainteresowanych zakupem i lekturą gazet (Kita, 2019, s. 49; Myśliński, 1974, s. 8).

Jedną z najbardziej zasłużonych postaci związanych z popularyzacją polskich uzdrowisk, szczególnie Krynicy, był Zygmunt Wąsowicz, lekarz balneolog, który przez ponad trzydzieści lat działał na rzecz tego uzdrowiska. Swoje wysiłki koncentrował na propagowaniu leczenia uzdrowiskowego, publikując liczne artykuły w specjalistycznej prasie medycznej i balneologicznej. Lekarze tacy jak Wąsowicz stanowili kluczową siłę napędową w implementacji nowoczesnych koncepcji kultury uzdrowiskowej. Dokumentowali dzieje uzdrowisk, organizowali inicjatywy społeczne oraz wzbogacali życie kulturalne i społeczne kurortów (Kruk, 2019, s. 153). W tym kontekście, jego postać zasługuje na szczególną uwagę jako niestrudzonego propagatora leczenia uzdrowiskowego, a zwłaszcza działalności na rzecz Krynicy.

Droga zawodowa Zygmunta Wąsowicza: od lekarza prowincjonalnego do lidera balneologii

Zygmunt Wąsowicz urodził się 7 maja 1857 roku w Gręboszowie (pow. Dąbrowa, Małopolskie, Galicja). Po ukończeniu gimnazjum w Tarnowie, w 1889 roku rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (Szarejko, 1991, ss. 573-574). Po zakończeniu nauki pracował w klinice chorób wewnętrznych, prowadzonej przez prof. Edwarda Korczyńskiego (1844-1905), cenionego lekarza internistę. W 1896 roku uzyskał tytuł doktora wszech nauk. W tym samym roku osiadł na prowincji, obejmując po-

sadę lekarza miejskiego w Ciężkowicach (pow. Grybów). Po dwóch latach, za radą swojego mentora, powrócił do Krakowa. W mieście praktykował zimą, natomiast w sezonie letnim od 1898 roku pełnił funkcję lekarza zdrojowego w Krynicy (Szarejko, 1991, ss. 573-574).

Krynica była miejscem, w którym Wąsowicz spędził znaczną część swojej kariery zawodowej, zdobywając popularność wśród kuracjuszy. Pracował tam 34 lata, aż do śmierci. Pacjentów przyjmował w willi „Pod Orłem”, natomiast jego żona prowadziła rodzinny pensjonat „Nałęczówka”. W 1905 roku współtworzył Polskie Towarzystwo Balneologiczne, pełniąc funkcję jego pierwszego sekretarza (*Polskie Towarzystwo Balneologiczne*, 1929, s. 46). Ponadto, założył i od 1902 roku redagował czasopismo „Przegląd Zdrojowy” (*Wiadomości bieżące*, 1903, s. 272), które w 1909 roku połączyło się z „Przewodnikiem Kąpielowym” i do roku 1914 ukazywało jako „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy”. Co ciekawe, pismo to doczekało się kontynuacji już w niepodległej Polsce, gdyż jego wydawanie zostało wznowione w 1918 roku, a Wąsowicz kontynuował swoją w nim działalność jako członek redakcji. Z jego inicjatywy Polskie Towarzystwo Balneologiczne rozpoczęło wydawanie „Pamiętnika Polskiego Towarzystwa Balneologicznego”, którego został pierwszym redaktorem (Bednarz-Grzybek, 2018, ss. 97-98).

W czasie wojny polsko-bolszewickiej, latem 1920 roku, zarządzał szpitalem wojskowym w Krynicy, utworzonym przez połączenie kilku willi uzdrowiskowych. W 1925 roku objął stanowisko prezesa Stowarzyszenia „Szpital św. Anny”, które zajmowało się leczeniem niezamożnych, zwłaszcza dziewcząt. We wszystkich tych działaniach wspierała go żona. Zygmunt Wąsowicz zmarł 12 marca 1932 roku w Krakowie, w wieku 64 lat. Nawet w swoim testamencie pamiętał o potrzebujących, przekazując 8000 dolarów na rzecz wdów i sierot po lekarzach (*Nagły zgon dra Zygmunta Wąsowicza*, 1932, s. 267; Szarejko, 1991, ss. 573-574).

Działalność wydawnicza i edukacyjna Z. Wąsowicza w promowaniu polskich uzdrowisk

Polskie Towarzystwo Balneologiczne prowadziło wszechstronną działalność, obejmującą popularyzację wiedzy, organizację szkoleń, formowanie opinii oraz aktywność wydawniczą. Dzięki inicjatywie zarządu tegoż towarzystwa publikowano czasopisma naukowe, z których część była skierowana zarówno do personelu uzdrowiskowego, jak i kuracjuszy. Do najważniejszych z nich należały: „Przewodnik Kąpielowy” (Kraków 1904-1908), „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy” (Kraków 1905-1914, 1925-1936) oraz „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” (Kraków 1905-1935) (Wąsowicz,

1909c, ss. 119-123; 1909d, ss. 141-145; *Ankieta Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w sprawie wydzierżawienia Krynicy*, 1914, s. 102). W pierwszym z wymienionych tytułów („Przewodniku Kąpielowym”) Zygmunt Wąsowicz pełnił funkcje redaktora i administratora (Wąsowicz, 1901, s. 38; Wąsowicz, 1907b, ss. 13-15; Wąsowicz, 1909c, s. 120; Bednarz-Grzybek, 2018, ss. 66-69, 97-101), podejmując jednocześnie działania na rzecz jego konsolidacji z innymi periodykami o podobnej tematyce, co miało na celu zwiększenie zasięgu i popularności pisma. Jednym z istotnych momentów w działalności wydawniczej Wąsowicza było nabycie „Przeglądu Zdrojowego” na korzystnych warunkach, co umożliwiło jego połączenie z „Przewodnikiem Kąpielowym”. W 1909 roku zintegrowano również „Przegląd Zdrojowy i Turystyczny” oraz „Przegląd Zdrojowy Sportowy i Turystyczny”, tworząc wspólny tytuł „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny” (Wąsowicz, 1907b, s. 14; Bednarz-Grzybek, 2018, ss. 66-69, 97-101).

Równolegle Wąsowicz redagował „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” (t. 1 – 1905; t. 2 – 1909; t. 3 – 1914). W piśmie publikowano artykuły autorstwa czołowych lekarzy balneologów, takich jak Ludomił Korczyński, Henryk Dobrzycki, Józef Merunowicz, Józef Zanietowski, czy Emanuel Domański. Wyznaczyli oni nowe kierunki w rozwoju polskiego lecznictwa uzdrowiskowego (Wąsowicz, 1909c, s. 120).

Wąsowicz w swoich publikacjach popularyzował wiedzę o właściwościach wód mineralnych, wskazywał ich lecznicze zastosowanie oraz porównywał polskie uzdrowiska z popularnymi ośrodkami zagranicznymi, co miało pomóc kuracjuszom w wyborze odpowiedniego miejsca leczenia (Wąsowicz, 1909d, s. 9). Informacje miały charakter edukacyjny, ale również reklamowy, docierając do czytelników zarówno w zaborze austriackim, jak i rosyjskim. Szczególną uwagę poświęcił mniej znanym ośrodkom, takim jak Morsztyn w powiecie stryjskim (południowo-wschodnia Galicja) czy Wieliczka z silną solanką, rekomendując je jako wartościowe miejsca terapii (Wąsowicz, 1903b, ss. 5-7). Lekarz przybliżał czytelnikom szczawy chlorkowo-sodowe Szczawnicy, Krościenka, Wysowej, wody alkaliczne Krynicy oraz szczawy wodorowęglanowo-wapniowe lub magnezowe w Muszynie i Żegiestowie (Wąsowicz, 1914a, ss. 63-71). Informował potencjalnych klientów lecznictwa uzdrowiskowego o budowanych ścieżkach rekreacyjnych dla chorych na serce (leczenie systemem terenowym M.J. Oertla) (Wąsowicz, 1905d, ss. 8-9, s. 9), optował za założeniem w Zakopanem parku narodowego (Wąsowicz, 1909a, ss. 131-132). Opisywał także innowacyjne rozwiązania techniczne wprowadzane w uzdrowiskach, takie jak inhalatoria, będące ważnym czynnikiem leczniczym w terapii dróg oddechowych. Szczególnie rekomendował nowoczesne wziewalnie tak zwanego systemu Teodora Herynga, które znajdowały zastosowanie również w zakładach ze szczawami żelazistymi. Udowadniał, że metoda ta pozwala na znacznie efek-

tywniejsze wprowadzenie żelaza do organizmu w porównaniu z tradycyjną dietą (Wąsowicz, 1905a, s. 77). Opisywał ponadto urządzenia służące do właściwego butelkowania wody zdrojowej, które eliminowały obecność powietrza pomiędzy powierzchnią wody a korkiem. Rozwiązanie to znacząco wydłużało okres przydatności do spożycia butelkowanych wód mineralnych, co podnosiło ich wartość użytkową i handlową. Kolejną innowacją, na którą zwracał uwagę, było wyposażenie zakładów inhalacyjnych w specjalistyczne urządzenia umożliwiające płukanie gardła oraz aplikację zimnych i ciepłych wyziewów do nosa (Wąsowicz, 1905a, s. 75). Inwestycje tego typu, połączone z odpowiednią promocją, znacząco zwiększały konkurencyjność polskich uzdrowisk na tle ośrodków zagranicznych.

W celu urozmaicenia treści oraz przyciągnięcia nowych czytelników, na łamach „Przewodnika Kąpielowego” obok specjalistycznych artykułów wprowadzono stały felieton. Rubryka ta zawierała krótkie opisy sytuacji związanych z „życiem kąpielowym”, często prezentowanych w humorystyczny sposób i z literackim polotem (Wąsowicz, 1907b, s. 14). W ramach promocji turystyki redakcja „Naszych Zdrojów” ogłosiła natomiast konkurs fotograficzny, którego tematyka dotyczyła polskich uzdrowisk oraz miejscowości wypoczynkowych (Wąsowicz, 1905e, s. 40). Wąsowicz promował zdrowy styl życia, aktywność fizyczną oraz różnorodne inicjatywy wspierające zdrowie, zachęcając jednocześnie inne uzdrowiska do podejmowania podobnych działań promocyjnych (Wąsowicz, 1907a, ss. 2-5). Jednym z przykładów takich przedsięwzięć była ścieżka zdrowotna w krynickim parku zdrojowym, przeznaczona do tak zwanego leczenia terenowego. Projekt ten zrealizowano dzięki staraniom Antoniego Mravincsicsa, starosty i zastępcy przewodniczącego Komisji Zdrojowej. Inicjatywa ta wzbogaciła ofertę terapeutyczną uzdrowiska, zwiększając jego atrakcyjność zarówno w kraju, jak i za granicą (Wąsowicz, 1905d, ss. 8-9; 1905e, s. 40).

Zygmunt Wąsowicz, praktykujący lekarz zdrojowy, posiadał rozległą wiedzę na temat wskazań i przeciwwskazań do leczenia uzdrowiskowego w odniesieniu do konkretnych schorzeń. Wiedzą tą dzielił się poprzez liczne publikacje, nie tylko podnosząc świadomość społeczną na temat możliwości terapii zdrojowych, ale również zachęcając pacjentów do korzystania z bogatej oferty polskich uzdrowisk. Lekarz podkreślał, że nie każde schorzenie można skutecznie leczyć w dowolnym uzdrowisku, ponieważ każde miejsce posiada unikalne warunki, takie jak specyficzne środki lecznicze, klimat, oferowane zabiegi czy diety, które determinują jego skuteczność w terapii określonych dolegliwości (Wąsowicz, 1914c, ss. 268-269). Zwracał uwagę na specjalizacje poszczególnych uzdrowisk. Na przykład, zdroje ciechocińskie polecał w przypadku takich schorzeń, jak zółty, krzywica, dna moczanowa, czy przewlekłe nieżyty górnych dróg oddechowych. W Druskiennikach zale-

cał leczenie nieżytów żołądka, jelit, pęcherza moczowego i miedniczek nerkowych, natomiast Iwonicz uznawał za odpowiedni dla pacjentów z chorobami okostnej i kości. Rabka była rekomendowana jako miejsce leczenia gruźlicy kości, stawów i skóry. Wąsowicz przestrzegał również przed nieodpowiednim doborem uzdrowiska, wskazując, że wody lecznicze skuteczne w jednych przypadkach, w innych mogą być szkodliwe. Podawał przykład Nałęczowa, którego klimat i zabiegi nie były odpowiednie dla pacjentów z chorobami serca (Wąsowicz, 1914c, ss. 268-269; 1900, ss. 496-506, 522-528; 1902). Osoby z takimi schorzeniami kierował do Krynicy, specjalizującej się w leczeniu blednicy, niedokrwistości oraz właśnie chorób układu krążenia. W 1902 roku, zachęcony pozytywnymi wynikami leczenia w Krynicy, opublikował w czasopiśmie „Medycyna” swoje uwagi na temat terapii przewlekłych schorzeń serca, podkreślając znaczenie kąpeli mineralnych, które poprawiały krążenie i wzmacniały mięsień sercowy (Wąsowicz, 1901, s. 32). Krynica była przez niego rekomendowana również w leczeniu chorób nerwowych, takich jak histeria i neurastenia, które dotyczyły także dzieci. Wyjaśniał na łamach prasy, że w przypadku hysterii, jako schorzenia czynnościowego, objawy somatyczne wynikają z podłoża psychicznego. Neurastenia natomiast charakteryzowała się takimi objawami, jak osłabienie, zmęczenie, drażliwość, trudności w podejmowaniu decyzji, bóle głowy i ciała, zaburzenia snu oraz wahania tętna i ciśnienia krwi. Wąsowicz podkreślał skuteczność terapii uzdrowiskowej w leczeniu tych schorzeń, szczególnie w połączeniu z wypoczynkiem i zmianą środowiska, jakie zapewniał pobyt sanatoryjny (Wąsowicz, 1903a, s. 3). Uczciwie przyznawał, że w niektórych przypadkach, takich jak miażdżycza tętnic mózgu, miażdżycza tętnic wieńcowych serca, tętniaki, przewlekłe zapalenie śródmiąższowe nerek czy przewlekłe zatrucie ołowiem, leczenie uzdrowiskowe jest nieskuteczne. W takich sytuacjach zalecał konieczność terapii szpitalnej lub interwencji chirurgicznej (Wąsowicz, 1914e, ss. 231-232).

W swoich publikacjach Zygmunt Wąsowicz poruszał również kwestie związane z odpowiednią dietą, zwracając uwagę na jej istotną rolę w procesie leczenia uzdrowiskowego. Przykładem była krytyka sacharyny, którą uznawał za szkodliwą, wskazując na jej negatywny wpływ na układ trawienny, w tym powodowanie zaburzeń żołądkowych i potęgowanie problemów z trawieniem. W zamian rekomendował produkty mleczne, takie jak żętyca i kefir, których wartość leczniczą potwierdziły badania naukowe oraz praktyka kliniczna (Wąsowicz, 1909b, s. 17). Chwalił kuchnię sanatoryjną w Krynicy, która oferowała pacjentom pięć posiłków dziennie, dostosowanych do ich indywidualnych potrzeb i zaburzeń trawiennych (Wąsowicz, 1905a, s. 91). Podkreślał, że odpowiednio dobrana dieta odgrywa kluczową rolę w terapii każdego schorzenia. Posiłki powinny być nie tylko odżywcze, lecz także dostosowane do specyfiki choroby pacjenta. Wskazywał również, że dieta po-

winna stanowić integralny element leczenia, wspierając efekty terapeutyczne uzyskiwane dzięki stosowaniu wód zdrojowych (Wąsowicz, 1901, s. 61). Tego typu zalecenia wpisywały się w całościowe podejście Wąsowicza do leczenia uzdrowiskowego, które obejmowało nie tylko terapię fizyczną, ale także edukację pacjentów w zakresie zdrowego odżywiania jako nieodłącznego elementu poprawy stanu zdrowia.

Zygmunt Wąsowicz w swoich publikacjach podejmował kwestie kompetencji oraz praw lekarzy uzdrowiskowych, których status i zakres obowiązków często pozostawały niejasne. Wskazywał na przypadki, w których ich działalność była ograniczana przez zależność od komisji zdrojowych, właścicieli uzdrowisk czy władz lokalnych (Wąsowicz, 1909a, s. 130). Podkreślał, że lekarz pracujący w uzdrowisku powinien odpowiadać za nadzór nad personelem medycznym przygotowującym zabiegi, utrzymanie odpowiedniego poziomu sanitarnego zakładu oraz prawidłowe funkcjonowanie łazienek. Do zakładów hydropatycznych powinni być, według niego, powoływani jedynie specjaliści posiadający odpowiednie kwalifikacje, aby nie tylko nadzorować realizację procedur medycznych, ale także pełnić rolę doradców w sprawach higienicznych i sanitarnych. Wąsowicz aktywnie wspierał młodszych kolegów, dzieląc się z nimi swoim doświadczeniem i dbając o wysoki poziom ich pracy zawodowej (Wąsowicz, 1906, ss. 126-130; Prachel, 1932b, s. 126). Jego celem było także szerzenie wiedzy o uzdrowiskach w społeczeństwie, zwłaszcza wśród lekarzy, aby przekazywali ją swoim pacjentom. Starania te znalazły odzwierciedlenie w publikacjach zamieszczanych w „Pamiętniku Polskiego Towarzystwa Balneologicznego”, gdzie przedstawiano wyniki badań naukowych z zakresu balneologii oraz osiągnięcia w leczeniu uzdrowiskowym. Sam Wąsowicz był autorem wielu artykułów, w których poruszał zagadnienia związane z prawodawstwem dotyczącym uzdrowisk, ich administracją oraz przepisami budowlanymi obowiązującymi w tego typu placówkach. Wskazywał na potrzeby i niedociągnięcia systemowe, analizując je z perspektywy lekarza (Wąsowicz, 1905, ss. 70-82). Szczególną uwagę zwracał na niedostateczną wiedzę Polaków na temat funkcjonowania rodzimych uzdrowisk, co jego zdaniem skutkowało kierowaniem się pacjentów za granicę, przynosząc stratę krajowemu zdrojownictwu (Wąsowicz, 1906, ss. 126-130).

Zygmunt Wąsowicz jako popularyzator uzdrowiska krynickiego i balneologii

Zygmunt Wąsowicz wielokrotnie podkreślał w swoich publikacjach, że uzdrowiska przyczyniają się nie tylko do poprawy zdrowia społeczeństwa, ale również do zwiększenia zamożności kraju. W swoich publikacjach ape-

lował o odpowiednie zabezpieczenie źródeł mineralnych, ich regularne badania chemiczne i bakteriologiczne oraz konieczność powołania organizacji zrzeszającej lekarzy, właścicieli uzdrowisk i samorządy, która dbałaby o rozwój i promocję balneologii (Wąsowicz, 1905b, ss. 70-82). Był również gorącym orędownikiem powołania organizacji zrzeszającej lekarzy, właścicieli uzdrowisk i przedstawicieli samorządów, która dbałaby o rozwój i promocję balneologii, a także śledziła najnowsze osiągnięcia naukowe w tej dziedzinie. Postulaty te znalazły odzwierciedlenie w I Zjeździe Balneologicznym we Lwowie w 1894 roku, podczas którego powołano Polskie Towarzystwo Balneologiczne (Wąsowicz, 1905b, s. VI). Wąsowicz aktywnie uczestniczył w działaniach tej organizacji, przekazując w swoich publikacjach szczegółowe sprawozdania z jej działalności (Wąsowicz, 1905b, ss. VII-XI) oraz zjazdów balneologicznych (*II. Zjazd przemysłowy balneologiczny (Sprawozdawca Dr Z. Wąsowicz)*, 1914b, ss. 80-87). Informował o nowych zdrojowiskach, analizach wód mineralnych, nowych metodach leczenia oraz postulatach środowiska balneologicznego (*II. Zjazd przemysłowy balneologiczny (Sprawozdawca Dr Z. Wąsowicz)*, 1914b, s. 82).

Na szczególną uwagę zasługuje wkład Wąsowicza w popularyzację Krynicy jako uzdrowiska. Krynica zajmowała centralne miejsce w jego życiu zawodowym. To właśnie tam zdobył uznanie jako lekarz zdrojowy i odegrał kluczową rolę w rozwoju tej miejscowości. Jego relacje międzyludzkie, zarówno z pacjentami, jak i kolegami lekarzami, przyniosły mu wysoką reputację. W dowód uznania został członkiem honorowym wielu towarzystw lekarskich, w tym Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w Krakowie, oraz prezesem i członkiem honorowym stowarzyszenia lekarzy w Krynicy (Prael, 1932b, s. 126).

W 1925 roku ukazała się jego książka *Krynica i jej środki lecznicze* (Wąsowicz, 1925a), która była pierwszą wyczerpującą monografią na temat tego uzdrowiska. Wąsowicz omówił w niej historię Krynicy, urządzenia zdrowotne, geologię, klimat oraz działanie lecznicze źródeł mineralnych i kąpiel. Przedstawił również szczegółowe analizy chemiczne wód oraz wskazania do ich stosowania (M.F., 1925b, s. 518). Książka ta wyróżniała się na tle innych publikacji dotyczących uzdrowisk, gdyż żadne inne kąpielisko nie mogło pochwycić się tak wszechstronnym opracowaniem. Co ciekawe, jako sumienny balneolog Wąsowicz nie ograniczył się jedynie do przedstawienia zalet Krynicy, ale wskazywał także jej niedociągnięcia i proponował konkretne działania modernizacyjne (M.F., 1925b, s. 518; Kmietowicz, 1925a, s. 797). Dzieło to zadedykował zmarłym kolegom – Franciszkowi Stirba von Stirbitzowi, Leonowi Żuławskiemu, Michałowi Zieleniewskiemu, Bolesławowi Skórczewskiemu i Józefowi Merunowiczowi – którzy przez ponad sto lat pełnili ofiarną służbę w uzdrowisku (Kruk, 2009, ss. 131-132).

Wąsowicz szczegółowo opisywał właściwości lecznicze krynickich wód mineralnych. Szczawy krynickie, dzięki zawartości soli wapniowej, były polecane w leczeniu skazy podagrycznej, gośćcowych bólów oraz zapaleń stawów, mięśni i nerwów. Zdrój „Karola” pomagał w leczeniu problemów z przemianą materii, skazy mocznicowej, nieżyłtów dróg moczowych i nadkwasoty. Wody słotwińskie wykorzystywano w leczeniu niedokrwistości, blednicy, nadkwasoty żołądka oraz przewlekłych nieżyłtów jelit. Wąsowicz zalecał spożywanie wody z głównego źródła na czczo lub co najmniej cztery godziny po posiłku, w dawkach po półtora do jednej szklanki dwa razy dziennie, w półgodzinnych odstępach. Wodę tę można było stosować zarówno zimną, jak i ogrzaną, a także z dodatkiem gorącego mleka, żółtycy lub kefiru, co czyniło ją skuteczną w leczeniu niedokrwistości, blednicy, osłabienia oraz w rekonwalescencji po ciężkich chorobach (Wąsowicz, 1909d, ss. 9-18).

Wkład Wąsowicza w rozwój Krynicy wykraczał jednak poza działalność medyczną. Kiedy w 1893 roku Zakład Zdrojowy został przekazany pod zarząd referenta sanitarnego c.k. Namiestnictwa, uzdrowisko zyskało na jakości dzięki opiece Józefa Merunowicza (Wąsowicz, 1901, s. 15). Lekarz wspierał modernizację, takie jak sprowadzenie doskonałej wody źródłanej do picia wodociągiem o długości 3 km w 1900 roku (Wąsowicz, 1903a, s. 3). W swoich publikacjach wskazywał na konieczność przeprowadzania dezynfekcji po pacjentach zakaźnych, kontroli żywności – zwłaszcza mięsa – oraz poprawy oświetlenia parków i ścieżek (Wąsowicz, 1905b, s. 80).

Wybuch I wojny światowej miał dramatyczne skutki dla funkcjonowania Krynicy jako uzdrowiska. Wraz z odpływem kuracjuszy miejscowość opustoszała, a we wrześniu 1914 roku Zarząd, urząd gminny oraz wielu mieszkańców zmuszonych było opuścić miasto (Wąsowicz, 1925a, s. 149). Po zakończeniu wojny w 1918 roku Krynica znalazła się pod zarządem władz polskich, a Ministerstwo Zdrowia Publicznego powołało Komitet Przebudowy Państwowego Zakładu Zdrojowego w Krynicy. Stan uzdrowiska po wojnie był jednak fatalny. Zygmunt Wąsowicz, opisując sytuację w swoich publikacjach, cytował ówczesnego dyrektora Leona Nowotarskiego: „Istotne bankructwo! (...) W kasie halerza nie ma i nie ma widoków (...). Wiele ważnych robót, jak przygotowanie drzewa opałowego i borowiny musi być odłożone, a o ile się sprawy zaniedba, sezonu nie będzie” (Wąsowicz, 1925a, s. 52). W obliczu tych trudności zaangażował się w odbudowę Krynicy, podejmując liczne działania na rzecz jej ratowania i rozwoju. Podczas I Zjazdu Lekarzy w Krynicy, który odbył się 14-15 września 1926 roku, przedstawił referat, w którym apelował o konieczne inwestycje mające na celu poprawę warunków leczenia w uzdrowisku (Kruk, 2019, s. 146). Wąsowicz wskazywał na pilną potrzebę modernizacji infrastruktury, w tym kanalizacji i wodociągów, oraz budowy nowoczesnego szpitala z oddziałami: wewnętrznym, chirurgicznym i zakaźnym.

Dzięki zaangażowaniu Wąsowicza oraz współpracujących z nim lekarzy krynickich udało się zdobyć ogólnopolskie poparcie dla działań zmierzających do podniesienia rangi Krynicy jako uzdrowiska. Ich wysiłki przyczyniły się nie tylko do odbudowy, ale także do zabezpieczenia przyszłości uzdrowiska, które odzyskało swoją pozycję na mapie najważniejszych polskich zdrojów (Kruk, 2019, s. 146).

Ostatnim dziełem Wąsowicza była broszura *Stara Krynica*, wydana po jego śmierci, która stanowiła podsumowanie jego wieloletnich działań na rzecz promocji i rozwoju tego uzdrowiska (Wąsowicz, 1903a, s. 3). Rozwój Krynicy jako uzdrowiska przebiegał zgodnie z wcześniej wypracowanymi wzorcami europejskimi, jednak o powodzeniu uzdrowiska decyduje popyt na jego usługi wśród klientów. Wymagało to zadbania o promocję uzdrowiska i to właśnie uczynił dla Krynicy Wąsowicz.

Podsumowanie

Dynamiczny rozwój przyrodolecznictwa i wodolecznictwa w drugiej połowie XIX wieku znacząco wpłynął na rozwój uzdrowisk na ziemiach polskich. W tym okresie istotną rolę odegrały czasopisma lekarskie i specjalistyczne periodyki zdrojowe, które propagowały tę formę leczenia w różnych środowiskach, przyczyniając się do popularyzacji tak zwanego „pobytu u wód”. Prasa stała się skutecznym narzędziem umożliwiającym lekarzom, balneologom i entuzjastom zdrowego stylu życia dotarcie do szerokiego grona odbiorców. Takie narzędzie w rękach zaangażowanych pasjonatów, jak Zygmunt Wąsowicz służyło nie tylko edukacji zdrowotnej, ale również kształtowaniu społeczeństwa w duchu troski o zdrowie fizyczne i psychiczne. Do rodzimych kurortów przyciągały chorych i cierpiących kuracjuszy informacje Wąsowicza o ich leczniczych walorach, bogatym wyborze dostępnych zabiegów, wykwalifikowanym personelu medycznym, cenach czy możliwościach dojazdu (Mazur, 2016). Publikacje Zygmunta Wąsowicza stanowiły cenne źródło wiedzy zarówno dla potencjalnych kuracjuszy, jak i lekarzy kierujących pacjentów do polskich uzdrowisk. Działalność ta nie tylko przyczyniła się do wzrostu popularności rodzimych zdrojowisk, lecz także wspierała ich rozwój i modernizację, jednocześnie zwiększając społeczną świadomość na temat możliwości terapeutycznych oferowanych przez te ośrodki.

Informacje podawane przez Wąsowicza przyciągały pacjentów do uzdrowisk, prezentując ich lecznicze właściwości, szeroki wybór dostępnych zabiegów, wysokie kwalifikacje personelu medycznego, a także praktyczne szczegóły, takie jak ceny czy możliwości dojazdu. Lekarz systematycznie

publikował w prasie artykuły przedstawiające chemiczne analizy wód zdrojowych oraz ich lecznicze zastosowania. Zachęcał również uzdrowiska do publikowania sprawozdań z działalności i udostępniania list gości, co zwiększało transparentność i atrakcyjność tych miejsc.

Na łamach czasopism, w których Wąsowicz pełnił funkcję redaktora lub współpracownika, popularyzował wiedzę o specyficznych właściwościach wód mineralnych oraz ich zastosowaniu w terapii różnych schorzeń. W swoich publikacjach wskazywał, które źródła są szczególnie pomocne w leczeniu określonych chorób, jednocześnie podkreślając ich rolę jako wsparcia dla farmakoterapii.

Dzięki działalności Zygmunta Wąsowicza kuracjusze otrzymywali rzetelne informacje na temat wyboru odpowiedniego uzdrowiska i optymalnych metod leczenia swoich dolegliwości. Z kolei, lekarze zyskiwali cenne wskazówki, gdzie kierować swoich pacjentów, aby zapewnić im jak najlepsze efekty terapeutyczne (Wąsowicz, 1909d, s. 9). Wąsowicz stał się więc nie tylko propagatorem wiedzy o uzdrowiskach, ale także skutecznym łącznikiem pomiędzy pacjentami a placówkami leczniczymi, co znacząco przyczyniło się do podniesienia rangi polskiego zdrojownictwa.

Wkład autorów

Autorzy deklarują równy wkład w organizację badań i powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Bednarz-Grzybek, R. (2018). *Wychowanie zdrowotne w polskojęzycznych czasopismach uzdrowiskowych (1844-1914)*. Lublin: Wydawnictwo UMCS
- Kita, J. (2019). *Krynickie pisma poświęcone sprawom polskich uzdrowisk (do 1939 r.)*. W: B. Płonka-Syroka, A. Kaźmierczak, S. Dorocki, P. Brzegowy (red.), *Tradycje i perspektywy rozwoju kultury uzdrowiskowej w Krynicy-Zdroju w kontekście europejskim*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum: Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu
- Kruk, R. (2009). *Lekarze dźwignią rozwoju Krynicy. Pamiętniki Zjazdów Lekarzy w Krynicy w latach 1926-1937*. Almanach Muszyny
- Kruk, R. (2019). *Zjazdy lekarzy w Krynicy w latach 1926-1937. Lekarze byli dźwignią rozwoju kultury uzdrowiskowej w Krynicy, czy są nią nadal?* W: B. Płonka-Syroka, A. Kaźmierczak, S. Dorocki, P. Brzegowy (red.), *Tradycje i perspektywy rozwoju kultury uzdrowiskowej w Krynicy-Zdroju w kontekście europejskim*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum: Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu
- Mazur, E. (2016). *Codziennosc kuracjusza w uzdrowiskach na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i początku XX wieku*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
- Migała, M., Skolik, B. (2017). *Zdrowie dzięki wodzie, czyli historyczny rozwój hydroterapii w XIX i pierwszej połowie XX wieku*. W: A. Magowska, K. Pękacka-Falkowska (red.), *Wybrane problemy historii medycyny. Pięć perspektyw*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego
- Myśliński, J. (1974). *Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX wieku jako źródle historycznym*. *Rocznik Historii Ciasopiśmiennictwa Polskiego* 14(1)
- Szarejko, P. (1991). *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 1. Warszawa: Towarzystwo Lekarskie Warszawskie

Prasa

- Ankieta Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w sprawie wydzierżawienia Krynicy. (1914a). Zestawił Z. Wąsowicz. *Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego*, 3
- II. Zjazd przemysłowy balneologiczny (Sprawozdawca Dr Z. Wąsowicz). (1914b). *Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego*, 3
- Kmietowicz, F. (1925a). *Oceny i sprawozdania*. Dr Zygmunt Wąsowicz. *Krynica i jej środki lecznicze*, Kraków. Spółka wydawnicza Prawda 1925, 324 stron druku, 51 ilustracji, 10 tablic. *Polska Gazeta Lekarska*, 36 i 37
- M.F. (1925b). *Balneologia*. Dr Zygmunt Wąsowicz. *Krynica i jej środki lecznicze*, Kraków 1925. *Warszawskie Czasopismo Lekarskie*, 12
- Nagły zgon dra Zygmunta Wąsowicza. (1932a). *Polska Gazeta Lekarska*, 14
- Polskie Towarzystwo Balneologiczne. (1929). *Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego*, VIII
- Prachel, G. (1932b). *Z karty żałobnej*. Dr Zygmunt Wąsowicz. *Nowiny Społeczno-Lekarskie*, (6)9
- Wąsowicz, Z. (1900). *Spostrzeżenia nad działaniem wody krynickiej w błędnic i niedokrwistości*. *Z kliniki lek. Rady Dworu prof. E. Korczyńskiego*. *Gazeta Lekarska*, (20)20, (20)21

- Wąsowicz, Z. (1901). *Krynica i jej środki lecznicze*. Kraków: Nakładem c.k. Zarządu Zdrojowego w Krynicy
- Wąsowicz, Z. (1902). *O leczeniu przewlekłych chorób serca w Krynicy*. Medycyna
- Wąsowicz, Z. (1903a). *Środki lecznicze i przeciwwskazania do leczenia zdrojowo-kąpielowego w Krynicy*. Krynica, 5, 7, 8
- Wąsowicz, Z. (1903b). *Wieliczka – miejsce kąpielowe*. Przegląd Zdrojowy, 1
- Wąsowicz, Z. (1905a). *Najistotniejsze potrzeby i braki zdrojowisk i uzdrowisk krajowych ze stanowiska lekarskiego. (Referat z I-go Zjazdu Balneologicznego)*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 1
- [Wąsowicz Z.] Z.W. (1905b). *Polskie Towarzystwo Balneologiczne*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 1, VI
- [Wąsowicz Z.] Z.W. (1905c). *Sprawozdanie z działalności Wydziału Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w roku 1905*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 1, VII-XI
- Wąsowicz, Z. (1905d). *Ścieżki do leczenia terenowego w Krynicy*. Krynica, 15
- Wąsowicz, Z. (1906). *Najistotniejsze potrzeby i braki zdrojowisk i uzdrowisk krajowych ze stanowiska lekarskiego (Referat z I-go Zjazdu Balneologicznego)*. Przewodnik Kąpielowy, 8
- Wąsowicz, Z. (1907a). *Akcja krajowa dla podniesienia rozwoju zdrojowisk i uzdrowisk w roku ubiegłym*. Przewodnik Kąpielowy, 1
- Wąsowicz, Z. (1907b). *Sprawozdanie z działalności Wydziału Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w r. 1906*. Przewodnik Kąpielowy, 2
- Wąsowicz, Z. (1909a). *Akcja krajowa dla podniesienia rozwoju zdrojowisk i uzdrowisk w roku ubiegłym*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 2
- Wąsowicz, Z. (1909b). *Sprawozdanie z działalności Wydziału Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w r. 1905*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego 2
- Wąsowicz, Z. (1909c). *Sprawozdanie z działalności Wydziału Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w r. 1906*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego 2
- Wąsowicz, Z. (1909d). *Wskazania do leczenia zdrojowo-kąpielowego w Krynicy*. Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny, 7
- Wąsowicz, Z. (1914a). *Potrzeby krynickie*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 3
- Wąsowicz, Z. (1914b). *Wskazania i przeciwwskazania do leczenia kąpielowego przewlekłych chorób serca w Krynicy*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego 3
- Wąsowicz, Z. (1914c). *Wskazania lecznicze dla naszych zakładów zdrojowo-kąpielowych. (Według odczytu w krak. Towarzystwie lekarskim)*. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 3
- Wiadomości bieżące. (1903). Przegląd Lekarski, 18